

УДК 94(477)(092)

Світлана Іваницька

ТАМАРА ДЕМЧЕНКО: ПОКЛИКАННЯ – ІСТОРІЯ (до 75-річчя відомої чернігівської дослідниці історії України)

DOI: 10.58407/litopis.230618

© С. Іваницька, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1677-1013>

О.Б. Коваленко вручає Т.П. Демченко Почесну грамоту Спілки краєзнавців України з нагоди ювілею (Другі Чернігівські краєзнавчі читання, присвячені 150-річчю від дня народження громадського діяча, письменника і публіциста Михайла Могілянського. Чернігів, 15 грудня 2023 р.)

З Тамарою Павлівною Демченко мені пощастило познайомитися спочатку заочно, в 2011 р., коли я прочитала її книгу про «батька» Шрага і була вражена тим, як вірно відчуває авторка свого героя і ауру доби, в якій йому довелося жити, боротися, працювати. Далі було листове спілкування, обмін книжковими новинками, запрошення до участі у Шрагівських читаннях, спільні тексти й різноманітні наукові заходи. Багато хотілося б розповісти про ювілярку як високопрофесійного та відомого історика, прекрасну людину, ідеального співавтора, глибокого й мудрого співрозмовника... Першу спільну працю ми надрукували в 2012 р. А найбільшим викликом було написання політичної й інтелектуальної біографії «Сергій Єфремов: «Це життя було одним суцільним подвигом неустанної праці»» (Київ: Парламентське видавництво, 2020).

Тамара Павлівна Демченко народилася 6 грудня 1948 р. в с. Ведмеже Роменського району Сумської області в родині сільських медиків. Згодом батьки переїхали до райцентру Талалаївка (тепер районний центр Чернігівської області). Закінчивши із золотою медаллю

місцеву середню школу, дівчина вступила 1966 р. на історичний факультет Київського державного університету імені Т. Шевченка. Тамара Павлівна з вдячністю згадує своїх учителів: професорів В.О. Маркіну, М.І. Марченка, Л.С. Чіколіні, А.К. Буцика, які справили суттєвий вплив на формування її світогляду, прищепили їй навички педагогічної майстерності й дослідницького ремесла, інтерес до вітчизняної та світової культури. З нею на курсі навчалися майбутні відомі історики Сергій Білокінь і Сергій Сегеда. У 1971 р. Т. Демченко одержала диплом з відзнакою і призначення на посаду вчителя Великобубнівської середньої школи Роменського району Сумської області, де протягом 1971–1975 рр. викладала історію та суспільствознавство. З 1975 р. працювала на посаді асистента кафедри історії СРСР та УРСР Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Шевченка. Під керівництвом к. і. н. Олени Ілвіни Лугової в Інституті історії АН УРСР у 1984 р. успішно захистила кандидатську дисертацію «Культурно-освітня діяльність відділень Російського технічного товариства на Україні в 1870–1914 рр.». Упродовж 1986–1988 рр. Т. Демченко працювала лектором Чернігівського обкому Компартії України і брала активну участь у громадсько-політичному житті регіону. У 1988 р. Тамара Павлівна відновила науково-педагогічну діяльність на кафедрі загальної історії Чернігівського державного педагогічного інституту, де викладала історію міжнародних відносин та світової культури.

З часу створення (1990) й до 2018 р. працювала доцентом кафедри історії та археології України Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Шевченка (нині Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка). У своїх лекціях завжди робила акцент на потужній ролі знань, духовності, національній ідеї, новаціях історичної науки, проблемах колективної пам'яті українського суспільства. Колишні студенти й досі дякують за змістовні лекції та з пієтетом ставляться до свого колишнього викладача. Тамара Павлівна приділяла велику увагу студентській науковій роботі й консультуванню дослідників-здобувачів, яких завжди було багато на кафедрі. Зерна любові до науки й громадський дух щедро були засіяні в юні душі. Не випадково Тамарі Павлівні було присуджено 2007 р. звання Заслужений працівник освіти України.

Т. Демченко належить понад 340 наукових і науково-популярних праць із соціально-політичної історії України та регіональної історії, зокрема, історії Чернігівщини другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., історичного краєзнавства, історичної біографістики¹. Значну увагу дослідниця приділила діяльності депутатів Державної думи Російської імперії від Чернігівської губернії. Серед них був відомий громадський діяч і адвокат Ілля Людвигович Шраг. Видана у 2008 р. чудова книга «Батько Шраг» підсумувала багаторічні студії автора, присвячені цій привабливій особистості.

Тамара Павлівна багато уваги приділила вивченню історії Української революції 1917–1920 рр. й долі її учасників. Як історик і патріот України віддала данину пам'яті героям Круг. Її напрацюваннями донині користується Український інститут національної пам'яті. Вивчала історію політичних репресій, особливу увагу приділила осмисленню справи «Спілки визволення України».

Процес народження нового бачення минувшини знайшов відображення у книзі «1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис» (Чернігів: Сіверянська думка, 2003), яку Тамара Павлівна підготувала у співавторстві з В. Бойком та О. Онищенко.

Т. Демченко зробила значний внесок у збирання джерел з усної історії Голодомору 1932–1933 і 1946–1947 рр., висвітлювала історіографічні та конкретно-історичні аспекти цих трагічних подій на Чернігівщині. Взяла участь у публікації спогадів сучасників, яким довелося пережити це страшне лихо, долучилася до діяльності Асоціації дослідників голодоморів в Україні. Свої спостереження щодо цієї катастрофи узагальнила у вступній статті до Чернігівського тому «Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: Чернігівська область» (Чернігів: Деснянська правда, 2008).

Т. Демченко належить пріоритет у вивченні історії українського національного руху, зокрема, діяльності похідних груп ОУН–УПА на Чернігівщині під час Другої світової війни. Підготовлена дослідницею, спільно з С. Бутком, монографія «За Україну, за її волю: Короткий нарис боротьби ОУН–УПА за незалежність України» (Чернігів: Деснянська правда, 1992) фактично започаткувала регіональну історіографію цієї проблеми.

Помітне місце в доробку Т. Демченко посідають археографічні публікації, передусім джерел особистого походження – листів та мемуарів І. Петрункевича, І. Шрага, М. Грушевського, Г. Лазаревського, В. Дубровського, М. Могилянського, Р. Бжеського, Є. Онацького та інших постатей української історії та культури.

¹ Див. докладніше: Тамара Павлівна Демченко: біобібліографічний покажчик / Уклад. Н.Ф. Головатенко; відп. ред. Г.Г. Макарова. Чернігів, 2013. 44 с.; Швидкий В. Демченко Тамара Павлівна. *Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник*. Київ, 2006. Вип. 2, ч. 3. С. 58–59. (Серія «Українські історики»).

Тамара Павлівна – автор численних концептуальних рецензій на праці українських істориків І. Матяш, О. Веселової, В. Марочка, О. Мовчан, В. Шандри, О. Бойка, Ю. Мицика, В. Мельниченка, Л. Винара, І. Гирича, С. Іваницької, О. Коники, О. Рахна... Мистецтво рецензії – це складний жанр, який потребує вдумливого читання і аналітики, знання літератури з проблеми й вміння відчувати історіографічний пульс доби. Цим мистецтвом Тамара Павлівна володіє блискуче.

В останнє десятиліття у фокусі дослідницької уваги Т. Демченко – постаті й доробок Олександра Кониського, Петра Стебницького, Ганни Барвінок, Миколи Шрага, Євгена Онацького, Романа Бжеського, Василя Андрієвського, Сергія Єфремова, Анатолія Галана (Калиновського), Михайла Могиланського... Вічною й постійною любов'ю лишається, звичайно, Ілля Шраг.

Тамара Павлівна – надійний автор таких періодичних видань, як «Сіверянський літопис», «Українська біографістика», «Краєзнавство», «Український історичний журнал», «Літературний Чернігів», «Скарбниця української культури», «Література та культура Полісся» та наукових збірників «Розумовські зустрічі», «Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років», «Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки», «Сіверянський архів», «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика». Друкувалася у фундаментальних виданнях «Реабілітовані історією: у 27 т. Чернігівська область: у 3 книгах» (Чернігів, 2008), «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Чернігівська область» (Чернігів, 2008), «Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині: документи, свідчення, дослідження. Збірник документів і матеріалів» (2009), «Енциклопедія історії України» (2005, 2012).

У книжці «Здобуття Батьківщини: життя та творчість Євгена Онацького» (Чернігів: Освітній центр, 2016) Тамара Павлівна пише, що постать Є. Онацького приваблює її «своєю ерудицією, працездатністю, широким спектром інтелектуальних зацікавленостей. ... Євгена Онацького можна вважати щирим європейцем – за прагнення переймати ідеологічні новації, стандарти культурного й духовного життя того світу, який відкрився переможеному неопітам української державності після поразки революції. ... Його патріотизм – найвищої проби – дієвий і усвідомлений, який реалізувався насамперед через працю й творчість. Для такої людини, як Є. Онацький, це була єдино можлива форма духовного споріднення з рідним народом, його культурою й боротьбою, і він сповна використав цю можливість»². Багато що із зазначених якостей властиві й нашій шановній ювілярці. У цій студії відбилися усі найкращі риси дослідницького стилю авторки. Незважаючи на відносню компактний обсяг, перед нами не «профіль на тлі доби», а яскравий, живий, опертий на факти, оповитий різноманітними історіографічними інтерпретаціями портрет в її інтер'єрі. Творчий доробок Тамари Павлівни є корисним для фахівців, студентів та освітян, для тих громадян, яким не байдуже недавнє минуле своєї країни. Саме такі праці успішно заповнюють біографічні лакуни в українській історії першої половини ХХ ст., допомагають відновити пам'ять про малознані постаті політичних вигнанців, повернути з полону забуття їхні імена в скарбницю національної культури.

Багато часу Т. Демченко віддає громадській і науково-просвітницькій діяльності, метою якої є поширення об'єктивної інформації про українську історію ХХ ст. Вона завжди була й є серед організаторів та учасників наукових краєзнавчих, регіональних і всеукраїнських форумів, громадсько-політичних дискусій, круглих столів. Бере участь у діяльності Чернігівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (голова – професор О.Б. Коваленко). Тамара Павлівна – душа Шрагівських читань, які проводилися в Чернігові починаючи з 2007 р. та за підсумками яких видано п'ять ґрунтовних збірників наукових праць³. Завжди вона виявляла себе як відповідальний організатор, як людина, яка надихає інших писати тексти, гуртуватися навколо певної проблеми й обов'язково доводити розпочату справу до логічного результату. Громадським і науковим визнанням внеску Тамари Павлівни Демченко в історичну науку є присудження їй Чернігівської обласної премії ім. М. Коцюбинського й Чернігівської літературної премії Леоніда Глібова.

Тамара Павлівна не є суто кабінетним ученим. Вона в багатьох своїх рисах є типовим представником молодшої когорти українського шістдесятництва, якій властивий вічний неспокой, громадянська відповідальність, інтелектуальна наснага, всебічна ерудиція, величезна любов до книги, розуміння ваги друкованого слова, вміння слухати людей, надихати не риторикою, а власним прикладом невтомної й безкорисливої праці, служіння українській Клію, усвідомлення відповідальної місії історика, незалежно від посади й статусу.

² Див.: Іваницька С. [Рецензія]: Тамара Демченко. Здобуття Батьківщини: життя та творчість Євгена Онацького. Чернігів: ПП «Освітній центр», 2016. *Сіверянський літопис*. 2016. № 3. С. 210.

³ Іваницька С. Ілля Шраг у колі сучасників: нове видання чернігівських істориків. *Краєзнавство: всеукраїнський науковий журнал*. 2011. № 4. С. 290–294.

Тамара Павлівна і нині продовжує зачаровано вдивлятися в минуле, опрацьовувати нові історичні джерела та осмислювати обрії нових історіографічних маршрутів.

Іваницька Світлана Григорівна – доктор історичних наук, доцент кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка (м. Суми, Україна).

Ivanytska Svitlana – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (Sumy, Ukraine).

E-mail: roxsolana1964@gmail.com

Дата подання: 10 грудня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 19 грудня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Іваницька, С. Тамара Демченко: покликання – історія (до 75-річчя відомої чернігівської дослідниці історії України). *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 138–141. DOI: 10.58407/litopis.230618.

Цитування за стандартом APA

Ivanytska, S. (2023). Tamara Demchenko: poklykannia – istoriia (do 75-richchia vidomoi chernihivskoi doslidnytsi istorii Ukrainy) [Tamara Demchenko: vocation – history (to the 75th anniversary of the famous Chernihiv researcher of the history of Ukraine)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 138–141. DOI: 10.58407/litopis.230618.

